

Szómagyarázatok és etimológiák

1. Cser. *arâptâš* 'erdei rém'

BEKE ÖDÖN kéziratos cseremisz nyelvjárási szótárában¹ a CK Ć nyelvjárásokból idézi ezt a szót. Vasziljev-nél számos alakváltozatot találunk: *arâptâš*, *arwâlđâš*, *arâmdâš*, *taryâlđâš*, *taryâltâš*, *tarwâltâš*, *tarwâlđâš*, *tarmâlđâš* 'леший, нечистая сила'.

Ahhoz, hogy ezeket az alakokat meg tudjuk magyarázni, az *arwâlđâš* változattól kell kiindulni.

A csuvasban a jelentést véve alapul az (ASM.) *ar-šuri*, *ar-šori*, *ar-šurri*, *ar-šüri* 'ita apellatur daemonum silvestrium genus' stb. 'название лешего духа' (PAAS.) *ar-šurri* 'nőnemű erdei manó (óriástermetű; nagy melleit vállain dobja a hátára, hol két fiúgyermek szopja azokat); férfi módjára viselkedő nő' szó felel meg a cseremisznek. A két szó között azonban nemcsak a jelentés tekintetében van kapcsolat. ASMARIN és PAASONEN írásmódja is mutatja, hogy a csuvasban összetett szóval van dolgunk. Az első komponens a (PAAS.) *ar* '(folkl.) férfi, fiú' jelentésű szó. Az összetételnek ezt a részét a cseremisz változtatás nélkül átvette a csuvasból, a *šuri*, *šori* stb. 'fele' jelentésű komponenst pedig lefordította.

A cser. *-wâlđâš* az alakváltozatok tanúsága szerint egy korábbi *-wâltâš* alakra megy vissza, ezt meg **peltâš*-re lehet visszavezetni, amely a cser. *pel*, *pele* 'fél' szó *-tâš* képzővel ellátott alakja.

A *p ~ w* hangváltakozás a cseremiszben igen közönséges a szó belsejében (vö. *olmapu ~ olmawu* 'almafa'). Az *e* redukciója a szóbelseji hangsúlytalan helyzettel magyarázható. A *-đâš*, *-tâš* képző rendszeren igékhez járul (l. VICHMANN: SUSA 30:6:29–36). Mivel ez a képző nagyon gyakran áll az *-l* gyakorító igeképző után (pl. *kumâltâš* 'imádság'; *lündâltâš* 'ragadványnév') az új *l*-végű cseremisz szó feltehetően ebbe a csoportba illeszkedett be.

Ahol a cseremisz alakokban szókezdő *t* van, az a szóbelseji *t* hatására keletkezett, a *w ~ γ* váltakozás közönséges a cseremiszben (vö. *tuwâr ~ tâγâr* 'ing'). A *w ~ m* váltakozás is könnyen érthető fonetikai szempontból. Az *arâptâš*, *arâmdâš* hangátvetéses és részben torzult alakok.

A tárgyalt cseremisz szó tehát ugyanolyan féltükörfordítás, mint a *poškuđo* 'szomszéd' (csuv. *poskil* 'ua'). Ebben a szóban is az történt, hogy a csuvas összetétel első tagját a cseremisz átvette, a másodikat lefordította.

A hegyi cseremisz (VASZ.) *arsori* 'леший' alak a csuvas szó teljes alakjának kölcsönvétele.

¹ A forrásjelzés nélküli adatok a továbbiakban is mind innen származnak.

2. Cser. (VASZ.) *nöšlem* 'побыю'

Ez a cseremisiz szó csak Vasziljev szótárában fordul elő. Jól egyeztethető a zürj. (WUo.) Sz. L *ngšalni*, V *ngškavni*, U *ngšavnjs*, P *ngšavnj* 'mit den (großen hölzernen) Hammer, Klöpfel schlagen (Sz. L V P), schlagen, klopfen (U), (Wäsche) bleuen (L)'.
A zürjén ige a (WUo.) V Sz, Pecs. L I U P *ngš* 'großer hölzerner Hammer, Schlegel, Waschbleuel' főnév származéka, amelynek kifogástalan etimológiai megfelelője a votj. (WICHM.) G *nučŕi*, U *nušŕi*, J M *nušŕi* 'Schlegel' (l. ESzK 195).

LITKIN (VokPerm. 145) a permi szavakban korábbi *q*-t tételez fel, s ennek a cseremisizben rendszerint *o*, *u* felel meg, de ezeknél a hangoknál itt nem ritka a hangrendi átcsapás, pl. ČČ JT *sosna* ~ UJ CO *sösna* 'disznó'; JO *nüştem* ~ B *nüştem* 'orrát fújja' stb.

Az *l* a cseremisizben egyaránt lehet denominális és deverbális igeképző (l. BEKE CserNyt. 288; 293).

A cseremisizből hiányzik az alapszó, lehet, hogy kiveszett, de annak lehetőségét se lehet kizárni, hogy a cseremisiz ige permi kölcsönzés.

3. Cser. (Szil.) *šulam* 'metsz, szel, szab'

A cseremisiz szót a SKES egyrészt a fi. *salia*, *salita* 'szétdarabol, szétrepeszt, letördel, lehasogat, lehasít, kihatít, szel', másrészt kérdőjellel a *salvaa*, *salvata* 'gerendaépítményt csinálni' igékkel veti egybe.

A TESz. a m. *szil* 1. 'hasít, vág; spalten'; 2. 'simára farag, gyalul; beschnitzen, bearbeiten, hobeln' stb. jelentésű ige kétes megfelelőjeként említi a cseremisiz szót.

A cseremisiz szó finn és magyar egyeztetése téves, mivel ezekben az *l* a szótóhoz tartozik, a cseremisizben viszont képző. A cser. *šulam* a P B BJ BJp. M UP UJ CO ČN JO V K *šuum*, MK UP USj. US *š^uam* 'farag, vadgal'; (WICHM.) KB U *šuum* 'schnitzeln (mit dem Messer) (KB U), behauen, in Scheiben schneiden (KB)' momentánképzős származéka. BEKE kéziratos szótárában egy címszón belül sorolja fel mindkét alakot.

4. Cser. *tuyem* 'tör'

BEKE a P B M U JO V nyelvjárásokból idézi a cseremisiz szót.

A cseremisiz szónak megfelel a votj. (MUNK.) *tijal-* 'tördelni, ki-, letörögetni'; *tijalt-* 'letörni, ketté szegni, megszegni'; (URSzl.) *tijanŕi* 1. 'обломать'; 2. 'ломать, изломать, разрушить, сломать'.

A szóbelseji mássalhangzó tekintetében azt a megfelelést találjuk, mint a cser. *luyem* 'dagaszt' ~ votj. (MUNK.) *laj-* 'ua.' esetében.

A votják szó első szótagi magánhangzója bizonyára korábbi *i*-ből fejlődött a szóbelseji *j* hatására.

5. Mord. (PAAS.) E *uro*, M. *oru*, *uru* 'Geschwür'

A mordvin szavakat hagyományosan a zürj. (WUo.) V Sz. Pecs. L U P *or*, I *or* 'Eiter (in Wunden, U auch: in Geschwüren)'; votj. (MUNK.) Sz. G M *ur*, K Uf. *ur* 1. 'genny, genyedség, evt'; 2. 'seb- vagy fekélynek száradt turja'; 3. 'szemcsipa'; m. *var* 'Schorf, Grinde, Kruste' szavakkal egyeztettek. A magyar szó idetartozását már UOTILA kétségbe vonta (SUST 65:70) a szókezdő *v* miatt. Az összetartozás ellen szól a permi szavaknak az őspermire kikövetkeztetett palatális magánhangzója is (l. LITKIN, VokPerm. 58). A magyar szónak ebbe az etimológiai összefüggésbe helyezése ma már teljes joggal elévültnek tekinthető (l. TESz.).

A permi szavak egykori palatális magánhangzója miatt a mordvin egyeztetést is el kell vetnünk.

A mordvin szó jól megfelel viszont a cser. CK ČN M USj. *ora* 'gennyes daganat, seb a ló mellén vagy hátán; folyton terjedő mérges seb a lábon; seb (M), sebes (USj.)', JO *ara* 'elsebesedik'.

Az első szótagi magánhangzó mindkét nyelvben lehet PFU *o folytatása.

6. Cser. *wiš* 1. 'nyitott, nyitva'; 2. 'tisztás, irtás, rés'

BEKE a cseremiszi szót a P B M U C Č J V K nyelvjárásokból, tehát lényegében az egész cseremiszi nyelvterületről idézi.

A cseremiszi szónak a permi nyelvekben kifogástalanul megfelel a zürj. (WUo.) V Sz. Pecs. L I U *vis* 'Bach zwischen einem See und einem Fluß (V), ... Graben od. Kanal (zum Fischen) zwischen zwei Seen od. zwischen einem See und einem Fluß (U)'; votj. (WICHM.) G *vis* 'was zwischen ist; Zwischenraum, Lücke, Scheidewand'.

A permi szavakat már a WUo. is egybeveti, de az ESzK (58) a jelentéskülönbség miatt megkérdőjelezi összetartozásukat, pedig a két víz közötti patak vagy csatorna jelentés egyaránt fejlődhetett a votják szónál megadott jelentésekből. A cseremiszi szó jelentése is ezekhez áll közelebb.

A cser. *s* > *š* hangfejtés és közismert, így nem szorul magyarázatra.